

Новохатська Яна Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права № 1
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків,
e-mail: avonaj@yandex.ru
ORCID 0000-0002-6400-3054

УДК 347.4 (477)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК РЕГУЛЯТОР ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті розглядається комплекс питань, присвячених цивільно-правовому договору. Цивільно-правовий договір є основоположною конструкцією цивільних правовідносин. Інтереси осіб реалізуються через укладення і виконання договорів. Договір досліджується як універсальний правовий засіб регулювання майнових відносин, яким забезпечується досягнення цілей, визначених його учасниками.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, оферта, акцент, умови договору.

Новохатская Я. В., кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского права № 1, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: avonaj@yandex.ru; ORCID 0000-0002-6400-3054

Гражданско-правовой договор как регулятор гражданских отношений

В статье рассматривается комплекс вопросов, посвященных гражданско-правовому договору. Гражданско-правовой договор является основоположной конструкцией гражданских правоотношений. Интересы лиц реализуются через заключение и исполнение договоров. Договор исследуется как универсальное правовое средство регулирования имущественных отношений, которым обеспечивается достижение целей, определенных его участниками.

Ключевые слова: гражданско-правовой договор, оферта, акцепт, условия договора.

Постановка проблеми. Учасники цивільного обороту наділяються можливістю укладення договору, який є основоположною конструкцією цивільних правовідносин. Інтереси осіб реалізуються через укладення і виконання договорів. Договір становить собою універсальний правовий засіб регулювання майнових відносин, яким забезпечується досягнення цілей, визначених його учасниками. Мета договору може бути економічною, соціальною або іншою, не перестаючи бути юридично вираженою, тобто правовою. Цивільно-правовий договір виникає з приводу передання речей, виконання робіт або надання послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні теорії цивільно-правового договору викладено у роботах В. Луця, І. Жилінкової, М. Сібільова та інших авторів [Див.: 1–3]. Зараз договір поряд із основними нормами являє собою чи не основний засіб регулювання суспільних відносин. Підвищення значення договору як одного із джерел сучасного цивільного права призвело до розширення сфери договірної регулювання суспільних відносин. Конструкція договору проникає в усі сфери економічного та духовного життя суспільства. Роль договору як універсальної та найдоцільнішої правової форми опосередкування ринкових відносин зростає.

Метою статті є характеристика цивільно-правового договору як регулятора цивільних відносин, порядку його укладення, зміни та припинення, співвідношення різновидів умов, що складають його зміст.

Вклад основного матеріалу дослідження. Договором є домовленість двох або більше осіб про встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Домовленість становить собою єдність суб'єктивного елемента – волі, та об'єктивного елемента – виявлення волі. Вільне волевиявлення учасників договірних відносин є одним із проявів свободи договору як одного із принципів цивільного законодавства. Сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог закону, звичаїв ділового обороту, принципу розумності, добросовісності та справедливості.

Збіг волі сторін – волевиявлення однієї особи і зустрічне виявлення волі іншої особи – створює домовленість, яка породжує договірні правовідносини. Тобто укладення договору передбачає вираження волі кожною із сторін та її

збіг. Договір є тим результатом, в якому воля сторін знаходить своє загальне втілення, тобто єдиним в юридичному розумінні «вольовим актом».

Процес укладення договору визначений природою конструкції договору. Пропозиція укласти договір (оферта) та прийняття цієї пропозиції (акцепт) не є односторонніми правочинами. Оферта та акцепт розглядаються як стадії укладення договору і, як правило, не суміщаються, йдучи одне за одним.

Висуваючи оферту, сторона пропонує умови, за якими має бути досягнуто згоди. Оферта відображує волю сторони укласти договір. Офертою є тільки така пропозиція, яка характеризується низкою індивідуалізуючих ознак. Оферту відрізняє спрямованість – вона має виражати намір особи вважати себе такою, що уклала договір на вказаних умовах у разі, якщо інша сторона прийме пропозицію. Оферта має бути достатньо визначеною, що передбачає спроможність зробити з її змісту правильні висновки про волю оферента. Оферта має бути настільки визначеною, що в результаті її прийняття може бути досягнуто згоди про увесь договір. Оферта повинна містити усі істотні умови договору. Будь-яка невизначеність оферти, що стосується різних елементів майбутнього договору – предмета, прав і обов'язків сторін, може спричинити різне розуміння її змісту.

Оферту слід відмежовувати від звичайних переговорів (учинюваних усно або письмово), які мають за мету з'ясувати намір контрагента або спонукати його виступити з пропозицією у відповідь.

Оферта має бути адресованою конкретній особі (конкретним особам). За деяких умов офертою визнається пропозиція, адресована невизначеному колу осіб, якщо з неї вбачається воля оферента укласти правочини з «будь-ким і кожним».

Для укладення договору достатньо вираження волі, яка збігається з офертою. Більш конкретні наслідки залежать від виду оферти: зроблено її із зазначенням або без зазначення строку. Якщо оферту зроблено із зазначенням строку, вона пов'язує оферента з адресатом протягом цього періоду часу, і відкликати її за загальним правилом він не вправі. Строк, наданий оферентом адресату, починається з моменту отримання останнім оферти. Час, що пройшов з моменту вираження пропозиції до її отримання до уваги не береться. Оферент вправі відмовитися від оферти до моменту отримання її акцептантом. Оферент вважається таким, що відмовився від оферти і у разі, якщо відмову отримано адресатом одночасно із самою офертою. Оферент має право відмовитися від оферти і після отримання її адресатом у випадках, якщо це виходить із суті пропозиції або з обстановки, в якій оферту зроблено. Після прийняття акцептантом пропозиції без внесення будь-яких змін або доповнень оферент не може змінити перелік умов, які містяться в оферті.

Акцептом є відповідь на оферту, яка має бути безумовною. Акцепт в тій самій мірі виражає волю особи, як і пропозиція. Якщо у відповіді на оферту виключено хоча б одну з істотних умов, вона не є акцептом, однак може розглядатися як зустрічна оферта. Договір є укладеним з моменту одержання

особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Однократність оферти означає поглинання її укладеним договором. У момент укладення договору має зніматися пропозиція його укласти. В іншому випадку стосовно одного й того самого предмета може бути укладено декілька договорів, із яких реально можна виконати тільки один. Відповідь про прийняття оферти, отримана із запізненням, є новою офертою (ч. 2 ст. 645 Цивільного кодексу України) [4]. Акцептант може відкликати зроблений акцепт: а) до моменту отримання оферентом повідомлення; б) одночасно з таким повідомленням.

Акцепт може набувати форми вчинення дій по виконанню договірних умов, які в ньому містяться. Для кваліфікації дій як акцепту достатньо, щоб особа, що отримала оферту, стала до її виконання. У зв'язку з цим виникає питання про момент, з якого договір має вважатися укладеним через виконання акцептанта. Тут діють такі правила. По-перше, вчинення виконання само по собі є достатнім для визнання наявності акцепту. По-друге, адресат оферти, який щойно став до виконання, має спрямувати повідомлення оференту про відношення адресата до оферти. У разі спору посилення адресата оферти для підтвердження укладення договору тільки на ту обставину, що він став до виконання, недостатньо для визнання договору укладеним. Неповідомлення оферента про вчинення акцептантом дій по виконанню оферти поставило б у складне становище оферента, тому як означало б подовження дії пов'язаності за межі строку, вказаного в оферті. Договір вважається укладеним, коли оферент дізнався про вчинення акцептантом дій по виконанню умов оферти. Для визнання відповідних дій адресата оферти акцептом не вимагається виконання умов оферти в повному обсязі. У деяких випадках виконання акцептанта не визнається дією, що тягне укладення договору: якщо є спеціальна вказівка про це в оферті або в законі.

При укладенні договору сторони визначають стосовно чого їм належить дійти згоди, тобто якими будуть умови їх домовленості. Договірна умова – складова частина договору як домовленості, що становить собою спосіб фіксації взаємних прав та обов'язків сторін, які складають зміст договору. У теорії цивільного права виокремлюють звичайні, істотні та випадкові умови.

Звичайні умови закріплені для кожного з окремих видів договорів в нормі закону і в такому вигляді приймаються сторонами, тобто сторони їх не узгоджують. Оскільки звичайні умови сформульовані в законі або інших нормативних актах, а контрагенти досягли домовленості укласти даний договір, то тим самим вони погодилися із умовами, які закріплено законодавством щодо цієї договірної конструкції (які поширено на договірні відносини відповідного виду).

Істотні умови визначаються самою природою певного договірного типу. Вони є необхідними і достатніми для досягнення домовленості. Узгодження істотних умов означає, що договір укладено. До істотних відносять умови про предмет і умови, які необхідні для договорів даного виду (ціна, строк), а також

умови, стосовно яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. Предметом договору можуть бути майно або дії учасників зобов'язання з передавання майна у власність, користування, з виконання робіт, надання послуг тощо. Договором, як правило, встановлюється строк виконання зобов'язання. Якщо зобов'язання не передбачає строку його виконання і не містить умов, які дозволяють визначити цей строк, воно має бути виконаним у розумний строк.

Однією із засад цивільних правовідносин загалом і договірних зокрема є принцип еквівалентності. У зв'язку із цим виокремлюють оплатні та безоплатні договори. Оплатність договору передбачає майнове надання однією стороною іншій. Наприклад, договір купівлі-продажу передбачає обов'язок кожної із сторін передати майно контрагенту у власність і право, що йому кореспондує – вимагати надання еквівалента переданого майна. Якщо в оплатному договорі ціну не передбачено і її не може бути визначено виходячи з умов договору, виконання договору має бути оплачено за ціною, яка за порівнюваних обставин звичайно стягується за аналогічні товари, роботи та послуги.

Таким чином, одні умови стають істотними в силу самого характеру відповідної договірної моделі та обов'язковості імперативної норми, інші в силу визнання сторонами необхідності включення у договір положення диспозитивної норми, треті в силу того, що сторони скористалися наданою диспозитивною нормою можливістю передбачити в договорі інше. Положення диспозитивної норми набувають обов'язковості у зв'язку із тим фактом, що сторони висловили згоду слідувати їй положенням і не передбачили в договорі інших правил. Відмова від застосування диспозитивної норми може набувати тільки однієї форми: її правила замінюються іншими, які сторони включають у договір. У той же час сторони вправі виключити дію відповідного положення, окрім випадків, якщо воно належить до істотних. Умови, які співпадають за межами своєї дії з однією із диспозитивних норм, однак містять відмінний від її диспозиції варіант, називають випадковими умовами. Названі умови, які складають варіант, заснований на факультативних нормах, а також сконструйовані самими сторонами поза зв'язком із якими-небудь положеннями законодавства, мають ознаки істотних.

Якщо сторони не узгодили якоїсь із числа істотних умов договору, це означає, що договору як юридичного факту немає, і, відповідно, не виникають наслідки цього факту – договірні правовідносини.

Таким чином, формулювання сторонами умов договору корелюється із законодавчими нормами. Обов'язковість окремих договірних умов слугує гарантією захисту інтересів слабкої сторони.

Оскільки договір є одним із видів правочинів, до його форми застосовуються загальні правила про форму правочинів. Договір – це найбільш поширений вид правочинів, у зв'язку із цим договір підпорядковується загальним для усіх правочинів правилам. Договір може бути укладено в будь-якій формі, передбаченій для вчинення правочинів, якщо законом для договорів даного виду не встановлено визначену форму. Якщо сторони домовилися

укласти договір у певній формі, він вважається укладеним після надання йому встановленої форми, хоча б законом для договорів даного виду така форма не вимагалася. Форма договору покликана закріплювати і правильно відображати узгоджене волевиявлення його сторін. Договір може бути укладено в усній, письмовій формі, нотаріально посвідчено.

Одним із проявів сучасного права є відродження формалізму. Спочатку форма договору слугувала тільки засобом доказування і була потрібна для посвідчення згоди. З ускладненням правочинів та юридичних відносин знадобилося надати більшу визначеність зовнішньому її вираженню. Письмова форма встановлена головним чином для визначення взаємовідносин сторін. Договір укладається шляхом складання документа, підписаного сторонами, обміну документами, здійснюваного з використанням поштового, телеграфного, телетайпного, телефонного, електронного та іншого зв'язку.

При укладенні договору правостворююче значення надається також конклюдентним діям. Можливість укладення договору за допомогою конклюдентних дій обох сторін є загально визнаною. Виражаючи волевиявлення сторін, конклюдентні дії набувають значення оферти або акцепту. Конклюдентні дії тієї зі сторін, яка є оферентом, мають містити істотні умови договору, а дії другої сторони підтверджувати згоду з такими умовами. Правове значення конклюдентної дії визначається характером самої дії та обставиною, в якій вчинено цю дію.

При конклюдентній дії особа виражає свою волю, а друга сторона – і в цьому сутність конклюдентної дії – має можливість зробити висновок про те, в чому полягає воля її потенційного або дійсного контрагенту. Якщо між сторонами при цьому виникає спір, його предметом стає та обставина, як сприйнято волю особи стороною, якій адресовано конклюдентні дії: правильно або неправильно. Якщо конклюдентні дії обох сторін дозволяють зробити висновок про збіг волі сторін, цього достатньо для визнання договору укладеним.

У випадках, передбачених у законі, юридичне значення для укладення договору має мовчання (ч. 3 ст. 205 Цивільного кодексу України). Мовчанням є відсутність словесного вираження волі. Як таке воно не може дати уявлення про волю особи. Правове значення мовчання визначається в законодавстві або узгоджується самими майбутніми контрагентами. Тобто в законі або самими сторонами заздалегідь визначається, що означає мовчання – наявність волі або її збіг з тим значенням, яке обумовлене в законі або яке сторони належним чином домовилися йому надати.

Висновки. Цивільні права та обов'язки завжди наводяться до певного часу. Тому встановленню моменту їх виникнення надається значення. Договір вступає в силу і стає обов'язковим для сторін з моменту його укладення. Якщо для укладення договору необхідне й передання майна, він вважається укладеним з моменту передання майна. Сторонам надається право поширити умови договору на їх відносини, що виникли до його укладення. Договір, який підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення.

Список літератури:

1. Договірне право: конспект лекцій / І. В. Жилінкова, В. І. Борисова, І. В., Спасибо-Фатєєва та ін. ; за заг. ред. І. В. Жилінкової, В. І. Борисової. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. – 116 с.
2. Луць В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору / В. Луць // Приватне право. – № 1. – 2013. – С. 118–128.
3. Сібільов М. Цивільно-правовий договір в механізмі правового регулювання суспільних відносин в сфері приватного права / М. Сібільов // Юридичний вісник. – 2002. – № 3. – С. 105–109.
4. Цивільний кодекс України // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

Novokhatska Y., Ass. Professor Dept. of Civil Law №1, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: avonaj@yandex.ru; ORCID 0000-0002-6400-3054

The agreement as a universal means of legal regulation of property relations

Problem statement. The participants of the civil circulation are given the opportunity to conclude a contract which constitutes a fundamental framework of civil relations. The interests of the parties are realized through the conclusion and implementation of contracts. The agreement is a universal means of legal regulation of property relations, which provides the achievement of objectives defined by the parties. The purpose of the contract may be economic, social or other, while remaining expressed in legal terms, that is legal. Civil contracts are concluded for the purpose of transferring items of property, execution of work or providing services.

Analysis of recent research works and publications. The modern theory of civil contract has been presented in the works by V.Lutsya, I. Zhylinkova, M. Sibilova and other authors.

The aim of this work is define the specific features of a civil contract as a regulator of civil relations, the order of its conclusion, modification and termination, the correlation of terms and conditions that constitute its content.

The main research material. A contract is an agreement between two or more parties on the establishment, modification or termination of civil rights and obligations. The agreement is a unity of the subjective element - the will and the objective element - declaration of intent. The free declaration of intent (will) of the parties to a contract is one of the manifestations of freedom of agreement as one of the principles of civil law. The parties are free to conclude a contract, to choose a contracting party and determine the contract terms and conditions on the basis of the law and customs of business conduct, the principle of prudence, integrity and fairness.

The concurrence of the wills of the parties - the expression of will by one party and counter-declaration by the other - creates an agreement that gives rise to a contractual relationship. That is a contract provides for expression of the will of each party and its concurrence. The agreement is the result, in which the will of the parties finds its general expression that is only in the legal sense of an "act of volition".

Conclusions. Civil rights and obligations are always placed in the specific time frame. Therefore it is important to establish the moment when they arise. The agreement enters into force and becomes binding on the parties after its conclusion. If the transfer of property is essential for concluding the contract, it is considered to be in force immediately upon the transfer of property. The parties are granted the right to extend the contract conditions on their relations that had been established before concluding the contract. The agreement, which must be notarized, comes into force immediately upon its notarization.

Key words: civil contract, offer, acceptance, conditions of contract.

Надійшла до редколегії 21.09.2015 р.